

Т. В. Ковальова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРОВИХ ФОРМ УКРАЇНСЬКОГО ЖУРНАЛЬНОГО ПОДОРОЖНЬОГО НАРИСУ 1925 – ПОЧАТКУ 1930-х років

З'ясовано, що розвиток подорожнього нарису був зумовлений вимогами політичного устрою. Визначено, що для аналізованого періоду журнальної періодики характерні дві форми подорожнього нарису – інформаційно-описова і пропагандистська.

Ключові слова: жанрові форми, подорожній нарис, інформаційно-описовий нарис, пропагандистський нарис.

Определено, что развитию путевого очерка способствовали требования политического строя. Автор пришел к заключению, что для анализируемого периода журнальной периодики характерны две формы путевого очерка – информационно-описательная и пропагандистская.

Ключевые слова: жанровые формы, путевой очерк, информационно-описательный очерк, пропагандистский очерк.

The article deals with transformation of genre forms of a travel journal essay in 1925–1933. It is determined that the development of a travel essay was caused by the requirements of the political system. This period of journal periodical is characterized by two forms of travel essay: information and narrative essay, propaganda essay.

Key words: genre forms, travel essay, information and narrative essay, propaganda essay.

Об'єктивне вивчення історії виникнення, становлення та функціонування найважливіших українських періодичних художніх і літературно-критичних видань 1920–1930-х рр. – одне з важливих завдань журналістикознавства нашого часу. Із другої половини 1920-х рр. відбулися значні зміни у структурі та функціонуванні засобів масової інформації в суспільстві. Вітчизняне інформаційне середовище цього періоду являло собою досить складне явище, «не позбавлене внутрішньої конфліктності та протиріч, яке стало унікальним у світовій масмедійній практиці» [6, с. 154]. Для розуміння специфіки розвитку інформаційного процесу в радянський період важливим є вивчення змісту журнальних жанрів, зокрема такого внутрішньожанрового різновиду нарису, як подорожній, який під впливом партійно-радянської ідеології зазнавав змін як у тематичній структурі, так і в загальній ідеологічній спрямованості. Усе це засвідчує **актуальність** обраної теми.

На жанровий розвиток газетного та журнального нарису, його внутрішньожанрову взаємодію, утворення нових модифікацій звертали увагу С. Белькова [1], М. Воронова [2], О. Голік [3], В. Здоровага [4], М. Кім [5]. Зокрема, С. Белькова визначила й застосувала поняття жанрового інваріанта до нарису як жанру журналістики, встановила вплив практики реклами та PR на утворення нових жанрових модифікацій нарису в контексті загальних тенденцій розвитку газетних видань та журналістських жанрів.

Таким чином, **мета** статті – розглянути трансформацію жанрових форм українського журнального подорожнього нарису 1925 – початку 1930-х рр. **Об'єктом** нашого розгляду стали жанрові форми подорожнього нарису 1925–1930-х рр.

Для текстуального аналізу взято твори в жанрі подорожнього нарису із провідних популярних українських журнальних періодичних видань «Червоний шлях» і «Всесвіт». Хронологічні рамки дослідження обмежуються 1925–1933 рр. Це зумовлено тим, що, по-перше, у 1934 р. журнал «Всесвіт» припиняє своє існу-

вання. По-друге, подорожній нарис у 1934 р. зникає зі сторінок журналу «Червоний шлях». Процес СВУ, який розпочався проти української інтелігенції, змусив багатьох журналістів замовкнути, деякі владою були визнані ворогами, страчені, ув'язнені або відправлені в заслання.

В історії розвитку довоєнного радянського журнального подорожнього нариса можемо виокремити два періоди.

Перший охоплює 1925–1928 рр. – період українізації. Це був час, коли журналісти ще мали змогу безпосередньо звертатися до багатьох тем, які пізніше стали закритими. Відповідно тематика подорожніх нарисів, які друкувалися на сторінках журналів «Червоний шлях» та «Всесвіт» із 1925 по 1928 р., була багатогранна.

У цей час нарисовці активно зверталися до теми сільського господарства, виконуючи таким чином настанови партії щодо стимулювання селянина відмовитися від одноосібного господарства та об'єднатися в комуні. У такому контексті привертають увагу нариси К. Гордієнка «Живемо комунією» (Всесвіт, 1925, № 8), «На руїнах монастиря» (Всесвіт, 1925, № 19), Їжака «Молоді паростки» (Всесвіт, 1925, № 13). Наприклад, нарративна структура нарису «Живемо комунією» К. Гордієнка збудована так, що автор залишається лише інформатором і не втручається в перебіг подій, він лише відсторонено розповідає про них. Про те, що саме він це бачив, читач дізнається із фраз: «я з надією глядів туди, де кінчається ліс», «я ледве поспівав за ним», «холодні краплини весняного дощу падали на моє розпалене обличчя», «минувши ліс, почали підійматись на згір'я», «ми попрямували до них» (Всесвіт, 1925, № 8, с. 18).

Поміж подорожніх нарисів означеного періоду спостерігаємо такі, що розповідають про віддалені республіки СРСР. До цієї теми зверталися М. Савелов («По дорозі до всесвітньої перлини», Всесвіт, 1925, № 11), О. Копиленко («Тисяча і одна ніч», Всесвіт, 1925, № 14), Д. Гуменна («Ех, Кубань, ти Кубань, хлібородная», Червоний шлях, 1926, № 5) та ін. Так, Д. Гуменна знайомила читача не тільки з особливостями життя селян на Кубані, а й порушувала проблему вирощування бавовника й догляду за ним як за новою культурою, яку тільки-но почали культивувати в кубанських степах.

Тема індустріального розвитку радянської держави звучить у нарисах В. Ів. «Залізничний тунель» (Всесвіт, 1925, № 4), Гр. Плискунівського «На каспійських берегах» (Всесвіт, 1925, № 17) та ін. Так, метою подорожі Гр. Плискунівського до Баку стало ознайомлення з процесом добування нафти, що й визначило головну тему нарису «На каспійських берегах» – видобуток нафти у Радянському Союзі. Вважаємо, що головним персонажем нарису є нафта. Зрозуміло, викачування нафти неможливе без радянської людини – трудівника, дослідника, винахідника, на чиййй праці трималася вся радянська індустрія.

Подорожній нарис розширює уявлення про відоме. Сюжет його може і не бути пов'язаним із певним завданням чи ідеєю, його основою може стати сама подорож, у ході якої автор і знайомить читача з особливими пейзажами, місцевими жителями, умовами та подіями їхнього життя. За таким принципом побудовані твори О. Коржа «Підстрішні нариси» (Всесвіт, 1925, № 15), К.[Костя] Г.[Гордієнка] «Осінь» (Всесвіт, 1925, № 20) та ін., де саме подорож визначає зміст, а найважливіші питання, які хвилюють журналіста, починають обговорюватися вже в дорозі. У таких творах публіцисти описують навколишній світ, його красу і неповторність.

Іншу тематичну групу подорожніх нарисів цього періоду становлять твори, присвячені зарубіжним країнам. Нариси про Німеччину виходять із-під пера Ю. Платонова: «Гамбург – порт світовий» (Всесвіт, 1925, № 13), «54°–80° північної широти» (Всесвіт, 1925, № 17). Про далеку і не багатьом у СРСР відому країну Єгипет пише, повернувшись із мандрівки, Е. Бурксер у нарисах «На берегах Нілу» (Всесвіт, 1925, № 20), «Піраміди» (Всесвіт, 1925, № 21). Про американську

бавовняну фабрику пише І. Хургін у нарисі «В країні чорного й білого» (Всесвіт, 1925, № 1). Ці твори мають описовий характер: журналісти повідомляють читачеві про умови життя та праці, особливості ландшафту й клімату, рослинний і тваринний світ, таким чином знайомлячи з новим і не баченим читачем світом.

Отже, можемо говорити про інформаційно-описовий тип подорожніх нарисів, особливою ознакою яких у другій половині 1920-х рр. є відсутність будь-якої негативної оцінки зображуваного. З усього обширу життя публіцисти подавали лише позитивні явища й події. Якщо говорили про перемоги індустріального та сільськогосподарського розвитку, то замовчувалися відомості про важкі умови праці, відсутність належного технічного забезпечення.

Із кінця 1929 р. інформаційно-описовий тип подорожніх нарисів майже зник зі сторінок журналів, натомість з'явився новий – пропагандистський (ідеологічний), що привело до зміни змісту нарисових творів. Увага журналістів, як і раніше, зосереджувалася на багатьох явищах повсякденного життя, однак влада все більше маніпулювала журналістами й використовувала їх з метою партійної пропаганди.

Тематика подорожніх нарисів хоча й залишається, на перший погляд, та сама, проте подання суспільно важливих тем і проблем – інше. З'явилися твори, в яких журналісти особливу увагу зосереджували на ентузіазмі, вірі радянських людей у краще майбутнє, цікавилися трудовими звершеннями радянських людей під час проведення кампаній індустріалізації та колективізації, висвітлювали подвиги першопрохідців, які відкривали нові простори радянської країни. У зазначений період однією з основних тем була тема розкриття образу «оновленої» радянської людини – будівника соціалістичного майбутнього, який свято вірив в ідеали нового суспільства і був готовий відстоювати їх до кінця, боротися з пережитками минулого.

Досить численну групу становлять нариси про заселення, освоєння або дослідження радянськими людьми віддалених куточків безмежної батьківщини. Ця тема звучить у нарисах Ол. Полторацького «Країна, що стрибає через віки» (Червоний шлях, 1930, № 2), М. Лисиченка «Верхня Сванетія» (Червоний шлях, 1930, № 5–6), Ів. Багмута «В корейському колгоспі» (Червоний шлях, 1930, № 10), «Каркара» (Червоний шлях, 1930, № 7–8), М. Щеглова «Будні Турксибу» (Всесвіт, 1930, № 27), М. Слуцького «По Ойратії Алтай» (Всесвіт, 1930, № 4), Т. Дубинської «Таджикистанські нариси» (Червоний шлях, 1931, № 11–12), М. Йогансена «Подорож до Дагестану» (Червоний шлях, 1930, № 9] та ін.

М. Слуцький у нарисі «По Ойратії Алтай» (Всесвіт, 1930, № 4) розповідає про урядовий центр Ойратії – місто Улала. На відміну від творів попереднього періоду нарисовець уже не тільки інформує читача про життя й побут алтайців, але й розмірковує над їхніми проблемами, висловлює свої враження. Наприклад, він називає одну з проблем – неосвіченість і тут же говорить про значення радянського уряду в розбудові країни, про проникнення культури в побут алтайців, розповідає, як завдяки радянським людям «поволі, але неухильно приходить сюди новий побут» (с. 19). Журналіст проводить паралель між Алтаєм, віддаленим від цивілізації, але з новим радянським суспільно-політичним ладом, і Монголією, яка ніби залишилася в патріархальному минулому, перебуває поза межами людської цивілізації та історичного поступу. Побувавши в цій країні, автор зазначив: «Ми переступили за межу віків» (с. 19). Вже одна така фраза автора дозволяла читачеві свято вірити, що життя в Радянському Союзі справді стало кращим.

Багато нарисовців у 1930-х рр. присвячували свої твори темам села: Г. Орлів («До нового поля», Всесвіт, 1930, № 13), В. Алешко («У боях за бавовник», Червоний шлях, 1931, № 6; «Штурм бавовняних ланів», Всесвіт, 1932, № 7; «День і ніч», Всесвіт, 1932, № 17–18), О. Демчук («Хміль», Червоний шлях, 1932, № 4), І. Пільчук («Атагас», Червоний шлях, 1932, № 5–6) та ін.

Курс на колективізацію, прийнятий на XIV з'їзді ВКП(б), із початку 1930-х рр. зумовив появу на сторінках преси агітаційної кампанії проти заможних селян. ЗМІ активно агітували за виконання партійних постанов: у максимально короткий термін досягти об'єднання людей у колгоспи. Саме в цей період у медіа поступово укорінювався термін «ворог народу» і озвучувалася вимога покарання всіх, хто перешкоджає чи хоча б заважає будівництву нового життя.

Набуває розвитку тема протиставлення колективної праці одноосібній, а діяльність одноосібника оголошується уособленням куркульської психології, яка з часом обов'язково повинна поступитися місцем новим морально-етичним та економічним відношенням на селі. Наприклад, у нарисі «З нотаток виїзної» (Всесвіт, 1932, № 13) М. М-чук називає конкретні імена «ворогів народу» (Кривун Ягор, Чирик Опанас, Шолудько Ягор), подає їхні портрети, змальовує цілісні образи таких персонажів. У нарисі О. Демчука «Хміль» (Червоний шлях, 1932, № 4) така конкретика поступається узагальненням, що є типовим у змісті подорожніх нарисів зазначеного періоду. У результаті «ворог» так і залишається прихованим і водночас – дуже небезпечним.

Слід зазначити, що у пресі були відсутні матеріали про справжній рівень життя людей; радянська преса дружно замовчала трагедію українського народу під час голодомору 1932–1933 рр.

Зазначимо, що порівняно з попереднім періодом кількість нарисів про закордон значно скоротилася. Відчувається, як поступово опускається «залізна завіса» і радянська людина опиняється в ізоляції. Можна назвати лише поодинокі твори, що вийшли у цей час: «Рейд у Скандинавію» (Червоний шлях, 1929, № 3) В. Поліщука, «Два місяці в Стамбулі та Ангорі» (Червоний шлях, 1930, № 2) А. Самойловича, «Зелена Брусса» (Червоний шлях, 1930, № 2) В. Стамбулова, «Рейд до Монголії» (Червоний шлях, 1930, № 11–12), «Автобездор до Монгольської столиці» (Всесвіт, 1931, № 13–14) О. Полторацького, «Шлях на Бомбей» (Всесвіт, 1931, № 16, 17–18) Л. Чернова (Малошийченка), які з'явилися на початку другого періоду. Уже з кінця 1931 р. твори про життя за кордоном зникають зі сторінок журналів.

Особливою рисою нарисів цієї тематичної групи є нейтральна авторська позиція в тексті. Журналіст не коментує і не намагається пояснювати побачене ним. Наприклад, у нарисі «Два місяці в Стамбулі та Ангорі» А. Самойлович уже на початку твору повідомив мету своєї подорожі: «Не будши спеціалістом по Туреччині, я вивчаю весь турецький світ від Охотського моря до Середземного, вивчаю як лінгвіст, історик літератури та етнограф. <...> Я мав на оці найперше показати культурні зв'язки з діячами науки та освіти, а також познайомитися із станом наукових та освітніх установ і з різною сучасною турецькою літературою, переважно філологічною» (с. 78). Нарисовець при цьому не міг оминати увагою Радянський Союз. Так, читаємо, що під час зустрічі з комісаром освіти той зауважив: «Турки не забудуть тої підтримки, яку вони одержали від СРСР у своїй боротьбі за незалежність і, застерігши, що розмова не має відношення до політики, розвинув свої міркування про потребу культурного зближення двох країн» (с. 83). Відтак, журналіст переконує радянського читача: зміни, які відбуваються у країні Рад, схвалюють і підтримують далеко за її межами. Зрозуміло, перевірити цю інформацію читач не міг, він довіряв словам журналіста.

Отже, головна інтенція цієї групи творів може бути сформульована таким чином: комуністична партія обов'язково переможе, але для цього необхідно об'єднати не лише радянський, але й міжнародний пролетаріат, а в тих країнах, де його немає, як-от у Монголії, створити.

Подорожній нарис другої половини 1929–1933-х рр. набув злободенності, активності та утвердився як форма художнього пізнання нової дійсності. Визна-

чальним для подорожніх нарисів цього періоду був ідеологічний підхід до висвітлення фактів і подій, соціальних аспектів життя.

Отже, публіцистика періоду 1920–1930-х рр. не тільки розвивала тему позитивного героя, але й через свою інтерпретацію оточуючої дійсності сприяла посиленню соціальних, національних суперечностей у житті радянського суспільства. Пошук і розвиток тем щоразу визначався вимогами політичного моменту. Це стало можливим через залежність ЗМІ від влади, що виключало навіть найменшу незгоду з «лінією партії».

Разом із тим нарисовці не були лише безпристрасними ретрансляторами партійних рішень, вони пропонували свої форми і методи впливу на оточуючу дійсність. Це проявилось як у власних творчих концепціях, так і в жанрових формах подорожнього нарису. На зміну описово-інформаційному приходять пропагандистський нарис, який проіснував до кінця ХХ століття.

Бібліографічні посилання

1. **Белькова, С. В.** Жанр сучасного нарису: інваріант і модифікації (на матеріалі українських газетних видань поч. ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комун. : спец. 27. 00. 04 «Теорія та історія журналістики» / С. В. Белькова. – Запоріжжя, 2012. – 21 с.
2. **Воронова, М. Ю.** Сучасна українська портретистка: жанрова диференціація і естетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08. «Журналістика» / М. Ю. Воронова. – К., 2006. – 19 с.
3. **Голік, О. В.** Особливості художньо-публіцистичних жанрів у сучасних друкованих ЗМІ [Електронний ресурс] / О. В. Голік // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К., 2012. – Т. 48. – С. 44–49. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua /portal/SOC_Gum/Nzizh/2012_48/Golik.pdf.
4. **Здоровега, В. Й.** Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.
5. **Ким, М. Н.** Технология создания журналистского произведения / М. Н. Ким. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2001. – 320 с.
6. **Стровский, Д. Л.** Отечественная журналистика новейшего периода: учеб. пособие [для студентов вузов, обучающихся по спец. «Журналистика»] / Д. Л. Стровский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 359 с. (Серия «Медиаобразование»).

УДК 007 : 304 : 070

О. В. Ковтонюк

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ БРАЗИЛЬСЬКИХ ЗМІ

Досліджуються принципи бразильської публіцистики й особливості латиноамериканської моделі ЗМІ.

Ключові слова: латиноамериканські ЗМІ, бразильська модель преси, стилеві особливості португаломовних текстів, газета «Jornal do Brasil».

Исследуются принципы бразильской публицистики и особенности латиноамериканской модели СМИ.

Ключевые слова: латиноамериканские СМИ, бразильская модель прессы, стилевые особенности португалоязычных текстов, газета «Jornal do Brasil».

Investigated the principles of information Brazilian journalism and features latinamerican model of mass-media.

Key words: latinamerican mass-media, brazilian model of press, stylistic features of portuguese texts, newspaper «Jornal do Brasil».